

Kas lemia afektinę rinkėjų poliarizaciją – politinės pozicijos ar partiškumas? Jungtinio eksperimento rezultatai

Ainė Ramonaitė

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas
El. paštas aine.ramonaite@tspmi.vu.lt

Monika Verbalytė

GESIS Leibniz Institute for the Social Science
El. paštas monika.verbalyte@gesis.org

Santrauka. Straipsnyje analizuojama afektinė poliarizacija Lietuvoje tarp skirtingų partijų rinkėjų, siekiant nustatyti, kas lemia jų politinį susipriešinimą: partiškumas ar konkrečios politinės nuostatos, tokios kaip Ukrainos palaikymas kovoje su Rusija, požiūris į vienalytes santuokas, parama Europos Sąjungai, sovietmečio, COVID-19 skiepų vertinimas. Tyrimui pasitelkiamas Lietuvos politikos moksluose naujas įrankis – jungtinis eksperimentas (angl. *conjoint experiment*). Tyrimo rezultatai rodo, kad kai kuriais atvejais partiškumas (konkrečiai – partijos „Nemuno aušra“ palaikymas) veikia kaip rinkėjus priešinantis veiksnys, net ir eliminuojant politinių nuostatų įtaką. Skirtingų partijų rėmėjams priešišumą kelia skirtingos nuostatos, tačiau vienu aspektu visų nagrinėtų partijų šalininkų nuostatos sutampa – remiantieji Ukrainą vieningai gerokai pozityviau negu jos nepalaikantieji.

Reikšminiai žodžiai: afektinė poliarizacija, jungtinis eksperimentas, politinės partijos, politinės nuostatos.

What drives Voter Affective Polarization – Issue Positions or Party Support? Results of a Conjoint Experiment

Abstract. The article analyzes affective polarization in Lithuania among voters of different parties, aiming to determine what drives their political antagonism: partisanship or specific issue-based attitudes, such as support for Ukraine in its fight against Russia, views on

Received: 19/02/2026. **Accepted:** 28/04/2026

Copyright © 2026 Ainė Ramonaitė, Monika Verbalytė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

same-sex marriage, support for the European Union, evaluations of the Soviet period, and attitudes toward COVID-19 vaccines. The study employs a new tool in Lithuanian political science – a conjoint experiment. The results show that in some cases partisanship (specifically, support for the party “Nemuno Aušra”) acts as a factor that divides voters, even when the influence of issue-based factors is eliminated. Supporters of different parties are antagonized by different issue positions; however, on one issue the attitudes of supporters of all examined parties coincide – those who support Ukraine are consistently evaluated much more positively than those who do not.

Keywords: affective polarisation, conjoint experiment, political parties, political attitudes.

Įvadas

Pastaruoju metu ir Lietuvą pasiekė diskusijos apie visame pasaulyje plačiai aptariamą visuomenės poliarizacijos problemą¹. Prieš daugiau nei 10 metų Jungtinėse Amerikos Valstijose prasidėjusi diskusija apie vadinamąją afektinę arba emocinę poliarizaciją² jau tapo viena iš dominuojančių temų politikos moksluose, tai paliudija ir 2025 m. išleistas afektinės poliarizacijos vadovas (angl. *handbook*)³, kuriame apibendrinami per gerą dešimtmetį šia tema atlikti tyrimai, išsamiai aptariami konceptualieji ir metodologiniai šios sąvokos aspektai, afektinės poliarizacijos lygis įvairiose pasaulio dalyse, jos priežastys, pasekmės ir mažinimo būdai.

Lietuvoje afektinės poliarizacijos požymius pradėjome jausti gana neseniai, todėl tyrimai šia tema tik prasideda (kita vertus, politinių skirčių Lietuvos visuomenėje tyrimų būta nemažai⁴, tik jie

¹ Straipsnis parengtas įgyvendinant projektą „Parama demokratinėms institucijoms ir visuomenės poliarizacija: tarpusavio sąveikų analizė“ (S-VIS-23-19).

² Shanto Iyengar, Gaurav Sood ir Yphtach Lelkes, „Affect, not Ideology: A Social Identity Perspective on Polarization“, *Public Opinion Quarterly* 76, nr. 3 (2012): 405–431.

³ Žr. Mariano Torcal ir Eelco Harteveld, eds., *Handbook of Affective Polarization* (Edward Elgar Publishing, 2025).

⁴ Žr. D. Žeruolis, „Lithuania“, in S. Berglund et al. (eds.), *The Handbook of Political Change in Eastern Europe* (Cheltenham: Edward Elgar, 1998); Mindaugas Degutis, „How Lithuanian Voters Decide: Reasons behind the Party Choice“, *Lithuanian Political Science Yearbook* 01 (2000): 69–111; Mindaugas Jurkynas, „Emerging Cleavages in New Democracies: The Case of Lithuania“, *Journal of Baltic Studies* 35, nr. 3 (2004): 278–296; Ainė Ramonaitė, *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija* (Vilnius: Versus aureus, 2007); Ainė Ramonaitė, „Mapping the Political Space in Lithuania: The

nevartojo afektinės poliarizacijos termino). Iš Ainės Ramonaitės ir kolegų darbų⁵ matėme, kad 2024 m. rinkimų kontekste Lietuvoje susiformavo gana stipri priešprieša tarp Tėvynės sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų rėmėjų iš vienos pusės ir rinkimų naujokės partijos „Nemuno aušra“ bei jos lyderio Remigijaus Žemaitaičio rėmėjų iš kitos pusės. Šių partijų rėmėjai ne tik nemėgsta vieni kitų, bet ir linkę žiūrėti vieni į kitus kaip į nedorus, piktybiškus ir paveiktus propagandos⁶.

Iš kur kyla toks susipriešinimas tarp kelių visuomenės grupių? Afektinės poliarizacijos termino pradininkai teigia, kad susipriešinimą tarp grupių gali sukelti nebūtinai rimta ideologinė priešprieša, bet visiškai trivialūs dalykai ar tiesiog pats „mes“ ir „jie“ pasidalijimas ir susidariusi grupinė tapatybė⁷. Būtent siekiant konceptualiai atskirti ideologinius pasidalijimus, kurie visada buvo neišvengiama ir esminė politikos dalis, nuo emocinės grupinės priešpriešos, ir atsirado taip išpopuliarėjusi afektinės poliarizacijos sąvoka. Tačiau klausimas, ar ir kaip afektinė poliarizacija susijusi su vertybiniais pasidalijimais – kas yra ko variklis – lieka ne iki galo aiškus dėl painių tarpusavio sąsajų.

Discrepancy between Party Elites and Party Supporters“, *Journal of Baltic Studies* 51, nr. 4 (2020): 477–496; Ainė Ramonaitė ir Rūta Žiliukaitė, „Partinė tapatybė ir socialinė aplinka“, in Ainė Ramonaitė (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvairūs politikoje* (Vilniaus universiteto leidykla, 2014), 107–125; Ainė Ramonaitė ir Mažvydas Jastramskis, „Vertybės ir įsitikinimų struktūros“, in Ainė Ramonaitė (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvairūs politikoje* (Vilniaus universiteto leidykla, 2014), 126–144; Mažvydas Jastramskis, *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūrų problema Lietuvos politikoje* (Vilniaus universiteto leidykla, 2018); Mažvydas Jastramskis, „Foreign Policy Preferences and Vote Choice under Semi-Presidentialism“, *Political Research Quarterly* 76, nr. 2 (2023): 899–914.

⁵ Ainė Ramonaitė, „Suskilusi Lietuva? Visuomenės poliarizacijos iššūkiai nacionalinių saugumo grėsmių akivaizdoje?“, in Donatas Puslys (red.), *Atviros visuomenės draugai*, Vilnius, Atviros Lietuvos fondas, www.osf.lt, 2025, 63–73. Prieinama internetu: <https://indd.adobe.com/view/17c47e43-88a5-41f9-9ed4-13551a2ecd9f>; Ainė Ramonaitė, red., *Bendrystės išbandymas. (Ne)pasitikėjimas valstybe ir visuomenės poliarizacija Lietuvoje* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2026).

⁶ Ramonaitė, 2025.

⁷ Iyengar, 2012, platesnę diskusiją žr. Emma Turkenburg ir Patrick van Erkel, „14. Ideology and Affective Polarization“, *Handbook of Affective Polarization* (2025): 214–227.

Vienas iš paaiškinimų, kaip nutinka, kad tam tikros visuomenės grupės pradeda tolti viena nuo kitos, net jei ideologiniai nesutarimai negilėja ar net traukiasi, yra priešininko stereotipizavimas. Tyrimuose ne kartą pastebėta, kad žmonės savo galvose susikuria politinių oponentų vaizdinius, kurie gali būti labai nutolę nuo realybės⁸. Šie stereotipai tampa tolesniu poliarizacijos katalizatoriumi, nes būtent oponentų įvaizdis galvose lemia, kokius *jausmus* žmonės jaučia jų atžvilgiu⁹.

Toks stereotipizacijos mechanizmas veikia ir mūsų supratimą apie politines oponentų nuostatas. Paprastai žmonės bendrauja su panašių į save politinių pažiūrų žmonėmis¹⁰, tad menkai pažįsta kitos politinės stovyklos atstovus, o išpūdį apie juos susidaro iš žiniasklaidos ar socialinių medijų. O tyrimai rodo, kad socialiniuose tinkluose reiškiasi dažniausiai labiau politiškai ir ideologiškai angažuoti žmonės, žiniasklaida taip pat yra labiau linkusi rodyti radikalesnius tam tikros stovyklos atstovus nei tipiškas partijos rėmėjas. Todėl, kai žmonės galvoja apie politinį priešininką, jiems pirmiausia į galvą ateina būtent toks medijų suformuotas oponento portretas¹¹. Tačiau kaip tada atskirti, ar oponentų nemėgimas kyla iš ideologinės priešpriešos, ar tiesiog iš grupinio pasidalijimo, nesusijusio su politinėmis nuostatomis? Juk jeigu apklausoje ar kokybiniame tyrime klausime žmogaus nuomonės apie jo politinį oponentą, jis atsakys būtent apie tą stereotipinį priešininko *vaizdinį*, kuriame implicitiškai *jau yra* integruotas stiprus ideologinis dėmuo.

⁸ Douglas J. Ahler ir Sood Gaurav, „The Parties in Our Heads: Misperceptions about Party Composition and Their Consequences“, *The Journal of Politics* 80, nr. 3 (2018): 964–981; Curtis Puryear, Emily Kubin, Chelsea Schein, Yochanan Bigman, P. D. Ekstrom ir K. Gray, „Bridging Political Divides by correcting the Basic Morality Bias“ (2022); Philip M. Fernbach ir Leaf Van Boven, „False Polarization: Cognitive Mechanisms and Potential Solutions“, *Current Opinion in Psychology* 43 (2022): 1–6.

⁹ Eelco Hartevelt, „17. Political Stereotypes and Affective Polarization“, *Handbook of Affective Polarization* (2025): 258.

¹⁰ Lietuvoje tai tyrė Ramonaitė ir Žiliukaitė, 2014.

¹¹ James N. Druckman, Samara Klar, Yanna Krupnikov, Matthew Levendusky ir John Barry Ryan, „(Mis) estimating Affective Polarization“, *The Journal of Politics* 84, nr. 2 (2022): 1106–1117.

Šią painią dilemą šiame straipsnyje mėginsime išspręsti pasitelkdamos politikos moksluose gana naują įrankį – jungtinį eksperimentą (angl. *conjoint experiment*). Šis metodas, gana plačiai paplitęs rinkos tyrimuose, per paskutinį dešimtmetį itin išpopuliarėjo politikos moksle, ypač rinkiminės elgsenos tyrimuose¹². Jo pranašumas yra galimybė realistiškame scenarijuje tyrinėti daugiadimensius žmogaus pasirinkimą lemiančius veiksnius ir atskirai įvertinti jų įtaką. Taigi šio straipsnio tikslas – remiantis jungtinio eksperimento duomenų analize, nustatyti, kas iš tiesų lemia susipriešinimą tarp partijų šalininkų Lietuvoje: partiškumas ar konkrečios nuostatos, pavyzdžiui, Rusijos ir Ukrainos vertinimas arba požiūris į vienytes santuokas. Tokia prieiga nauja ne tik Lietuvos, bet ir tarptautiniu mastu: jungtinis eksperimentas yra taikytas analizuojant afektinės poliarizacijos pasekmes¹³, tačiau ne priežastis.

Straipsnis sudarytas iš trijų dalių. Pirmoje, teorinėje straipsnio dalyje aptarsime afektinės poliarizacijos matavimo būdus ir Lietuvos kontekste aktualias poliarizacijos dimensijas. Antroje dalyje pristatysime duomenis ir tyrimo metodą. Kadangi Lietuvos politikos moksluose, mūsų žiniomis, jungtinis eksperimentas dar nėra taikytas, straipsnyje bus skiriama vietos detalesniam šio metodo aprašymui. Galiausiai, trečioji dalis skirta tyrimo rezultatams, atskleidžiantiems, kokios nuostatomis grįstos skirtys nulemia priešišumą tarp žmonių ir kokia yra partiškumo įtaka, kontroliuojant politines nuostatas.

¹² Kirk Bansak, Jens Hainmueller, Daniel J. Hopkins, Teppei Yamamoto, James N. Druckman ir Donald P. Green, „Conjoint Survey Experiments“, *Advances in Experimental Political Science* 19 (2021): 19–41.

¹³ Pavyzdžiui, Lukas F. Stoezter, Simon Munzert, Will Lowe, Başak Çalı, Anita R. Gohdes, Marc Helbling, Rahsaan Maxwell ir Richard Trautmueller, „Affective Partisan Polarization and Moral Dilemmas during the COVID-19 Pandemic“, *Political Science Research and Methods* 11, nr. 2 (2023): 429–436.

1. Teorinis pagrindas

1.1. Afektinė poliarizacija ir jos matavimo problemos

Terminas „afektinė poliarizacija“ nurodo dviejų politinių stovyklų („polių“) emocinį susipriešinimą, t. y. skirtumą tarp jausmų savos (angl. *in-group*) ir opozicinės grupės (angl. *out-group*) atžvilgiu arba tiesiog priešiškumą kitos politinės stovyklos atžvilgiu. Šis konceptas remiasi grupių tapatybių teorija ir pabrėžia emocinį arba afektinį visuomenės grupių susipriešinimą dėl politikos, tuo jis skiriasi nuo grynai vertybinio konflikto (t. y. ideologinės poliarizacijos)¹⁴. Dažniausiai afektinė poliarizacija suprantama kaip susipriešinimas tarp partinių stovyklų, nors nebūtinai – stovyklos gali išsiskirti ir koku nors kitu politiniu pagrindu, pavyzdžiui, „Brexit“ šalininkai ir priešininkai Jungtinėje Karalystėje.

Kadangi afektinės poliarizacijos tyrimai prasidėjo Jungtinėse Amerikos Valstijose, jos operacionalizavimą itin paveikė Amerikos nacionalinėje rinkiminėje studijoje (ANES) nuo 1970 m. esantis vadinamasis „jausmų termometro“ klausimas apie jausmus respublikonų ir demokratų (arba kai kuriose versijose – Respublikonų ir Demokratų partijų) atžvilgiu, matuojantis juos pagal 100 balų skalę nuo šaltų (0) iki šiltų (100) jausmų. Dvipartinėje JAV sistemoje iš „savos“ partijos atėmus kitos partijos vertinimą, gaunamas afektinės poliarizacijos matas¹⁵.

Šis paprastas matavimo būdas gerokai komplikuojasi daugiapartinėse sistemose¹⁶, tačiau ir jose dažniausiai yra remiamasi partijų mėgimo–nemėgimo (angl. *like-dislike*) matu, kuris yra įtrauktas į daugelio šalių rinkimų klausimynus (jis yra ir tarptautinio CSES

¹⁴ Iyengar, 2012; S. Iyengar ir M. Wagner, „Conceptualizing Affective Polarization“, in Mariano Torcal ir Eelco Harteveld, eds., *Handbook of Affective Polarization* (Edward Elgar Publishing, 2025), 36–54.

¹⁵ Matthew Tyler ir Shanto Iyengar, „Testing the Robustness of the ANES Feeling Thermometer Indicators of Affective Polarization“, *American Political Science Review* 118, nr. 3 (2024): 1570–1576.

¹⁶ Žr. Markus Wagner, „Affective Polarization in Multiparty Systems“, *Electoral Studies* 69 (2021): 102199.

tinklo, kuriam priklauso ir Lietuva, klausimyne¹⁷). Visgi šis matavimas būdas susilaukia nemažai įvairios kritikos. Vienas iš svarbių, tačiau santykinai lengvai pataisomų kritikos aspektų yra tai, kad šis klausimas labiau matuoja „vertikalią“, o ne horizontalią poliarizaciją, t. y. jausmus partijų atžvilgiu, o ne jos rėmėjų atžvilgiu. Dar vienas svarbus kritikos aspektas susijęs su skirtumu tarp implicitiškai ir eksplicitiškai matuojamos poliarizacijos ir galimais su tuo susijusiais socialinio pageidaujiamumo afektais (angl. *social desirability bias*)¹⁸. Kita, konceptualesnė, kritika kyla iš to, kad afektinė poliarizacija kaip problema kyla ne tiek iš skirtumo tarp savo ir svetimos partijos mėgimo, kiek padidėjusio *negatyvumo* kitos partijos rėmėjų atžvilgiu ir ne tik šiaip nemėgimo, bet priešiško (angl. *animosity*) jų atžvilgiu¹⁹. Taigi kyla klausimas, ar „nemėgimas“ iš tiesų gerai atspindi būtent tą priešiško emociją, kurią norime pagauti šiuo terminu.

Savo apklausos eksperimente atsižvelgiame į paminėtą kritiką. Visų pirma, mūsų tyrimas matuoja emocijas paprastų žmonių – tam tikrų partijų rėmėjų, o ne partijų ar partinio elito atžvilgiu. Antra, jis sprendžia galimo šališkumo, kylančio iš socialinio pageidaujiamumo, problemą dėl savo specifinio eksperimento dizaino (apie tai žr. tolesniame poskyryje). Trečia, greta įprasto mėgimo–nemėgimo klausimo jame išmėginame savo pačių parengtą inovatyvų įrankį, tiesiogiai matuojantį priešiško kaip pagrindinį afektinės poliarizacijos dėmenį – respondentų klausėme, koks žmogus jiems galėtų sukelti politinę priešpriešą.

1.2. Poliarizacijos dimensijos Lietuvoje

Rengdamos eksperimentą turėjome nuspręsti, kokias partijas ir kokias vertybines dimensijas į jį įtraukti. Lietuvoje daryta nemažai ty-

¹⁷ Žr. CSES, Comparative Studies of Electoral Systems, <https://cses.org/>

¹⁸ Ryan E. Carlin ir Gregory J. Love, „Measuring Affective Polarization“, *Handbook of Affective Polarization* (2025): 79–102.

¹⁹ Žr., pavyzdžiui, Lena Röllicke, „Polarisation, Identity and Affect-Conceptualising Affective Polarisation in Multi-Party Systems“, *Electoral Studies* 85 (2023): 102655.

rimų, kokios politinės nuostatos diferencijuoja rinkėjus. Iš šių tyrimų išryškėjo keletas dalykų. Visų pirma, visuose tyrimuose atsikartoja pastebėjimas, kad ekonominės nuostatos, pavyzdžiui, įsitikinimai dėl progresinių mokesčių, laisvosios rinkos reguliavimo ar pan., iš esmės nedaro įtakos rinkėjų partiniams pasirinkimams²⁰, tad jų įtraukti į eksperimentą nėra prasmės. Antra, partijų pasirinkimus iki šiol veikia žmonių nuostatos sovietinės praeities atžvilgiu, nors viešame partijų diskurse ši tema faktiškai neliečiama²¹. Trečia, ne kartą pastebėta, kad Lietuvos gyventojų „nuostatas diferencijuoja užsienio politikos ir gynybos klausimai“²², kurie, tikėtina, Rusijos karo Ukrainoje kontekste turėtų būti dar aktualesni ir potencialiai poliarizuojantys.

Be šių istoriškai susiklosčiusių vertybių skirtumų, pastaruoju metu išryškėjo moralinio konservatyvumo skirtis, ypač aiškiai diferencijuojanti rinkėjus vienalyčių santuokų klausimu. Ši skirtis pradėjo ryškėti jau 2019 m. prezidento rinkimuose, kur vienalyčių santuokų klausimas diferencijavo Ingridos Šimonytės ir Sauliaus Skvernelio rinkėjus²³. Dar labiau šios skirties svarbą išryškino 2020 m. Seimo rinkimų naujokė Laisvės partija, kuriai LGBT+ teisių gynimo klausimas buvo vienas iš svarbiausių tapatybės dėmenų (priešingai Laisvės partijai pusei 2020 m. atstovavo Valstiečių ir žaliųjų sąjunga, kurios rinkėjai buvo konservatyviausi)²⁴. Ši tema taip pat tapo pagrindu susikurti Šeimų sąjūdžiui, šis 2021 m. suorganizavo plačiai nuskambėjusį Didįjį šeimos gynimo maršą sostinės Vingio parke.

Galiausiai COVID-19 pandemija padarė įtaką visuomenės poliariacijai visame pasaulyje. Skirtingi požiūriai į COVID-19 pandemijos kilmę, mastą ir valdymo priemones susijungė su anksčiau turėtomis

²⁰ Ramonaitė ir Jastramskis, 2014; Ramonaitė, 2020.

²¹ Ramonaitė, 2007; A. Ramonaitė, „Socialinė rinkėjų tapatybė ir partijų pasirinkimas: ar yra vietos skirčių politikai Lietuvoje?“, in M. Jastramskis (red.), *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūrų problema Lietuvos politikoje* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018), 71–96.

²² Ramonaitė, 2020; Jastramskis, 2023.

²³ Mažvydas Jastramskis, „Kas už ką balsavo 2019 metų Lietuvos prezidento rinkimuose?“, *Politologija* 1 (97) (2020): 8–41.

²⁴ Ainė Ramonaitė, „Laisvės partijos fenomenas: naujumo efektas ar naujos vertybinės takoskyros pradžia?“, *Politologija* 2 (102) (2021): 8–37.

partinėmis tapatybėmis ir jas dar labiau sustiprino²⁵. Ypač daug diskusijų sukėlė skiepų klausimas: susidarė konfliktuojančios skiepų šalininkų ir skiepų priešininkų grupinės tapatybės. Pastebėta, kad būtent požiūris į skiepus poliarizavo labiau negu pats asmens sprendimas skiepytis ar ne²⁶. Visi šie aptarti klausimai buvo įtraukti kaip nuostatų dėmenys į pagrindinį eksperimento dizainą, be to, dar keletas savybių įtrauktos kaip kontrolinės (apie tai plačiau kitame poskyryje).

Kitas svarbus klausimas buvo, kiek ir kokias partijas pasirinkti matuojant žmonių politinį priešišumą. Siekiant nesumažinti eksperimento statistinės galios ir nepadidinti respondentams kognityvinio krūvio atliekant apklausą, buvo apsiribota keturiomis partijomis, kurios, sprendžiant iš anksčiau paminėtų tyrimų, galėtų būti labiausiai poliarizuojančios: Tėvynės sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai (TS-LKD), partija „Nemuno aušra“ (PPNA), Laisvės partija (LP), Valstiečių ir žaliųjų sąjunga (LVŽS).

2. Tyrimo dizainas

2.1. Kas yra jungtinis eksperimentas

Jungtinis eksperimentas yra vienas iš apklausos eksperimento (angl. *survey experiment*) variantų, kuris vertina respondento preferencijas, esant daugiadimensei pasirinkimo struktūrai. Pavyzdžiui, respondentui gali būti rodomi du rinkiminių kandidatų profiliai, besiskiriantys keliais bruožais, tarkime, lytimi, amžiumi, santuokiniu statusu, nuostatomis vienu ar keliais viešosios politikos klausimais, politine patirtimi ir partija, kuriai priklauso (žr. pavyzdį 1 lentelėje). Respondentui, panašiai kaip ir rinkėjui realiame gyvenime, reikia pasirinkti

²⁵ Apie tai, kaip Lietuvos rinkėjų partinės orientacijos koreliavo su nuostatomis COVID-19 atžvilgiu, galima rasti, pavyzdžiui, čia: Ainė Ramonaitė, „Does Communist Nostalgia lead to COVID-19 Conspiracy Beliefs?“, *European Societies* 25, nr. 3 (2023): 489–508.

²⁶ Markus Wagner ir Jakob-Moritz Eberl, „Divided by the Jab: Affective Polarisation Based on COVID Vaccination Status“, *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 35, nr. 4 (2025): 624–647.

vieną iš dviejų kandidatų, atsižvelgiant į tas savybes, kurios jam yra svarbiausios. Tokių profilių vartotojui paprastai rodoma ne vienas, o keli (paprastai iki 20), o kandidato savybės parenkamos atsitiktiniu (randomizuotu) būdu pagal iš anksto nustatytus galimus savybių variantus, vadinamuosius lygmenis.

1 lentelė. Hipotetinis jungtinio eksperimento panaudojimo rinkiminio elgesio tyrimams pavyzdys

	Kandidatas (-ė) A	Kandidatas (-ė) B
Amžius	25	60
Lytis	Moteris	Moteris
Santuokinis statusas	Ištekėjusi	Netekėjusi
Ankstesnė politinė patirtis	Nėra	Kongreso narys (-ė)
Požiūris į vienos lyties asmenų santuokas	Palaiko	Palaiko
Požiūris į klimato kaitos mažinimo priemones	Palaiko tikslą mažinti išmetamų teršalų kiekį 10 proc.	Palaiko tikslą mažinti išmetamų teršalų kiekį 20 proc.
Partija, kuriai atstovauja	Respublikonų	Demokratų

Šis metodas pataruoju metu išpopuliarėjo politikos moksluose dėl kelių svarbių pranašumų²⁷. Visų pirma jis, kaip ir kiti eksperimentai, leidžia geriau nustatyti priežastingumą negu paprastos apklausos. Antra, jis leidžia tyrinėti daugiadimensius pasirinkimus ir būtent dėl to kai kuriems tyrimo klausimams tinka geriau už paprastą eksperimentą²⁸. Trečia, dėl šios savybės jis yra labai realistiškas – atitinka gyvenimiškas situacijas, kai rinktis tenka galvojant apie kelias savybes vienu metu. Be to, šis metodas ypač naudingas tada, kai nagrinėjami socialiai jautrūs klausimai (pvz., lyties klausimas politikoje), kuriuos gali veikti vadinamasis socialinio pageidaujimumo šališku-

²⁷ Žr. Bansak et al., 2021.

²⁸ Panašiu pranašumu pasižymi ir vadinamasis vinječių metodas, kai respondentams tekstu pateikiamos skirtingos kintamųjų kombinacijos.

mas (angl. *social desirability bias*)²⁹. Pavyzdžiui, respondentas, tiesiogiai klausiamas apie tai, ar jam lytis svarbi renkantis kandidatą rinkimuose, sakytų, kad ne, tačiau tokio eksperimento metu gali paaiškėti vidinės implicitinės nuostatos lyčių atžvilgiu, kurių jis pats (ar pati) gal ir nereflektuoja. Mūsų tyrimo atveju visi šie pranašumai labai svarbūs, nes leidžia išskaidyti susipynusį partiškumo fenomeną į atskiras dalis, atskirai kontroliuojant mus dominančius vertybinius komponentus. Be to, leidžia netiesiogiai (implicitiškai) apčiuopti galimą priešišumą partijos atžvilgiu.

Galiausiai, šis metodas gana paprastas tiek duomenų rinkimo, tiek analizės požiūriu. Kadangi tai eksperimentinis dizainas, jis nereikalauja reprezentatyvios imties³⁰. Kadangi vienam respondentui duodama vertinti daugiau negu vieną profilį, eksperimento statistinė galia priklauso ne tik nuo respondentų kiekio, bet ir nuo vadinamųjų „užduočių“ (angl. *task*), t. y. rodomų profilių pasirinkimų kiekio. Priklausomas kintamasis gali būti tiek binarinis (vieno arba kito profilio pasirinkimas), tiek kiekybinis (profilų reitingai). Kadangi profilių savybių (vadinamųjų „atributų“) lygiai parenkami atsitiktiniu (tikimybinio) būdu, analizei naudojamas paprastas, tiesinės regresijos būdu gaunamas matas – vadinamasis vidutinis ribinis komponento efektas (angl. *Average Marginal Component Effect*, AMCE)³¹, papildomai paprastai analizuojami vadinamieji ribiniai vidurkiai (angl. *Marginal Means*).

²⁹ Yusaku Horiuchi, Zachary Markovich ir Teppei Yamamoto, „Does Conjoint Analysis mitigate Social Desirability Bias?“, *Political Analysis* 30, nr. 4 (2022): 535–549.

³⁰ Dažnai tokie eksperimentai būdavo vykdomi per „Mturk“ („Amazon Mechanical Turk“) platformą, kur galima už labai nedidelį mokestį rekrutuoti respondentus, dažniausiai iš anglakalbių šalių. Tačiau populiarėjant šiam metodui ir augant standartams, šis būdas darosi mažiau priimtinas.

³¹ Jens Hainmueller, Daniel J. Hopkins ir Teppei Yamamoto, „Causal Inference in Conjoint Analysis: Understanding Multidimensional Choices Via Stated Preference Experiments“, *Political analysis* 22, nr. 1 (2014): 1–30.

2.2. Poliarizacijos eksperimento dizainas

Pagrindinis mūsų tyrimo tikslas buvo įvertinti, ar po partiniu susipriešinimu slypi tam tikri nuostatų skirtumai, ar pats partiškumas sukelia priešišumą, net ir nesant vertybinės perskyros. Be to, norėjome sužinoti, kokiomis nuostatomis grįstos skirtys turi didžiausią įtaką emocinei poliarizacijai tarp žmonių. Kaip jau minėta teorinėje dalyje, pasirinkome keturias partijas, kurios galėtų labiausiai poliarizuoti gyventojus – TS-LKD, PPNA, LVŽS ir LP. Kaip viena iš svarbiausių poliarizuojančių skirčių dabartinėje geopolitinėje situacijoje buvo įtrauktas Ukrainos palaikymas kovoje prieš Rusiją (žr. 2 lentelę). Taip pat įtrauktas požiūris į vienalytes santuokas ir į COVID-19 skiepus. Dar vienas atributas, susijęs tiek su geopolitinėmis, tiek su kultūrinėmis nuostatomis, – požiūris į Europos Sąjungą. Galiausiai, buvo įtrauktas požiūris į sovietmetį bei požiūris į pirmąjį po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos vadovą Vytautą Landsbergį, kurio vertinimas Lietuvoje yra tapęs vienu iš politinės tapatybės bruožų.

Į profilių aprašą įtraukėme ir keletą bazinių sociodemografinių kintamųjų, kuriuos norėjome kontroliuoti: amžių, gyvenamąją vietą ir išsilavinimą (žr. 2 lentelę). „Kontroliniai“ kintamieji jungtiniame eksperimente yra svarbūs dėl panašios problemos kaip ir įprastinėje regresinėje analizėje: neįtraukus kokio nors kintamojo eksplicitiškai, gali iškilti praleisto kintamojo problema, kai vienas kintamasis „maskuoja“ kito kintamojo įtaką³².

Kadangi atributų lygiai 2 lentelėje parenkami atsitiktiniu būdu, profilių savybių kombinacijos gali susidaryti labai nestereotipiškos (iš metodologinės pusės, galima būtų apriboti kai kurias kombinacijas, kurios atrodo mažai realistiškos, tačiau iš teorinės pusės nenorėjome to daryti, nes tyrimo tikslas kaip tik ir yra pažiūrėti, kas lemia sprendimą esant netipinei situacijai), todėl prieš pereinant prie eksperimentinės dalies respondentams buvo rodomas toks įvadinis tekstas: „Dabar parodysime jums 7 poras žmonių su skirtingomis savybėmis

³² Bansak et al., 2021.

ir skirtingomis nuostatomis ir prašysime juos palyginti tarpusavyje. Kai kurios savybių kombinacijos gali pasirodyti netipiškos, tačiau žmonių yra įvairių ir kartais jų nuostatos būna netikėtos.“

Visgi kai kurie respondentai vėliau komentavo (apklausos gale buvo galima palikti komentarą apie apklausą), kad kai kurie profiliai yra „nelogiški“ arba „nerealistiški“: „Jūsų pirma pora nelogiška, ten žmogus balsuoja už TS-LKD, bet nemėgsta Landsbergio ir jam patiko sovietmetis“, „Pateikti porų variantai – įdomūs, tačiau mažai įtikinantys, kadangi priklausomybė politinei partijai dažnu atveju neatitinka asmens pažiūrų“. Nepaisant to, dauguma komentarų apie apklausą buvo pozityvūs, kai kurie respondentai rašė, kad jiems apklausa patiko dėl galimybės giliau pažinti savo pačių pažiūras: „Iš tikrųjų buvo įdomu patyrinti ir save – kas man svarbu.“

2 lentelė. *Eksperimento atributai ir lygiai*

Atributai	Lygiai
Amžius	25/45/75
Gyvena	Vilnius / Miestas (ne Vilnius) / Kaimas
Išsilavinimas	Universitetinis / Vidurinis
Balsuoja už:	TS-LKD / Nemuno aušrą / Laisvės partiją / LVŽS
Sovietmečio vertinimas	Teigiamas / Neigiamas
Vytauto Landsbergio vertinimas	Teigiamas / Neigiamas
Tos pačios lyties asmenų santuokos	Palaiko / Nepalaiko
Požiūris į ES	Palaiko ES / Yra prieš ES
Skiepai nuo COVID-19	Palaikė privalomą skiepimą / Prieštaravo privalomam skiepimui
Ukrainos kova prieš Rusiją	Palaiko Ukrainą / Nepalaiko Ukrainos

Rodant profilių užduotis, respondentams lentelės viršuje buvo pateikiama tokia įvadinė informacija: „Lietuvoje politika kartais tampa asmeninio susipriešinimo priežastimi. Pažiūrėkite į šių dviejų žmonių aprašymus ir pagalvokite, kiek tikėtina, kad tarp jų ir jūsų galėtų

kilti politinė priešprieša, nesvarbu, ar pasireiškianti atviru konfliktu, ar greičiau nenoru bendrauti.“ Parodžius profilius, respondento buvo klausama: „Su kuriuo iš šių žmonių, labiau tikėtina, jūsų santykis būtų priešiškas?“ 1) asmeniu A, 2) asmeniu B, 3) sunku pasakyti.“ Šis pasirinkimas yra mūsų pagrindinis priklausomas kintamasis. Papildomai kiekvieną iš profilių buvo prašoma įvertinti pagal afektinės poliarizacijos tyrimuose tipišką mėgimo–nemėgimo skalę: „Įvertinkite asmenį A / asmenį B skalėje nuo –5 iki +5, kur –5 reiškia, kad jums šis asmuo labai nepatinka, o +5 reiškia, kad jis labai patinka.“

Prieš eksperimentinę dalį respondentų buvo klausama apie jų pačių sociodemografines charakteristikas (amžių, lytį, išsilavinimą, gyvenamąją vietovę, užsiėmimą, tautybę ir bažnyčios lankymo dažnį. Pasibaigus eksperimentinei daliai buvo klausama apie jų partines preferencijas³³ ir jų pačių nuostatas eksperimente tikrintais vertybiniais klausimais (požiūrį į ES, sovietmetį, V. Landsbergį, Ukrainą, vienytes santuokas, COVID-19 skiepus). Eksperimento hipotezės ir dizainas, kaip įprasta eksperimentiniuose tyrimuose, buvo iš anksto užregistruoti OSF registre³⁴.

³³ Kaip teisingai pastebėjo straipsnio recenzentas (–ė), partiškumo matavimas po eksperimentinės dalies gali būti kritikuojamas dėl to, kad pati eksperimento procedūra potencialiai galėjo padaryti įtaką partijos pasirinkimui, kuris vėliau naudojamas analizėje, ir taip sukelti atrankos šališkumo (angl. *collider bias*) efektą tarpgrupinėje analizėje. Mūsų tyrime buvo daroma partinės tapatybės teorija grįsta prielaida, kad partiškumas, ypač politika labiau besidomintiems žmonėms, yra viena iš stabiliausių politinių orientacijų (žr., pvz., R. Johnston, „Party Identification: Unmoved Mover or Sum of Preferences?“, *Annual Review of Political Science* 9(1) (2006): 329–351). Tačiau siekdamas patikrinti, ar eksperimento procedūra galėjo padaryti įtaką partijų pasirinkimams, patikrinome ryšius (buvo tikrintos Pearsono koreguotosios standartizuotos liekanos) tarp visų eksperimento rodytų požiūrių ir partijų kombinacijų bei respondento partinio pasirinkimo. Dauguma atvejų standartizuotos liekanos buvo mažesnės nei 1,96, taigi ryšiai tarp kintamųjų nebuvo statistiškai reikšmingi; keletu atvejų koreguotosios standartizuotos liekanos šiek tiek viršijo šią ribą, tačiau niekur neviršijo 3 (didžiausia reikšmė 2,8). Jeigu eksperimento procedūra būtų padariusi sistemingą poveikį partijų pasirinkimams, turėtume matyti gerokai stipresnius ryšius. Taigi galima teigti, kad eksperimento procedūra galėjo turėti tam tikrą įtaką partiškumui, tačiau poveikis nebuvo didelis. Visgi negalime atmesti tam tikro atrankos šališkumo poveikio tikimybės, tad lyginimus tarp partijų grupių reikia daryti atsargiai.

³⁴ Žr. <https://archive.org/details/osf-registrations-yrvqn-v1>

2.3. Duomenys ir eksperimento eiga

Eksperimentas buvo atliekamas pasitelkus „Alchemer“ programinę įrangą³⁵, panaudojant projekto Manobalsas.lt 2024 m. rinkimų testų metu surinktą savanorių respondentų bazę³⁶. Ši bazė surinkta vartotojams pildant Manobalsas.lt pagalbos rinkėjams 2024 m. prezidento, Europos Parlamento ir Seimo rinkimų testus, kai vartotojo anketoje buvo užduodamas klausimas, ar vartotojas (-a) sutiktų vieną ar kelis kartus per metus dalyvauti Vilniaus universiteto tyrėjų atliekamoje mokslinėje apklausoje. Sutikusiai asmenys galėjo nurodyti savo el. pašto adresą. Eksperimento anketa buvo išsiųsta 2500 adresų pirmame etape (2025 m. rugsėjo mėn.) ir 2500 adresų antrame etape (2025 m. spalio mėn.). Iš viso gautos 1556 užpildytos anketos.

Gautų anketų atsakomumo procentas (31,1) labai įprastas tokio tipo tyrimams, tačiau imtis nėra reprezentatyvi Lietuvos gyventojų atžvilgiu. Kaip jau minėta, tai savaime nėra problema eksperimentinio tipo tyrimuose, tačiau reikia atsižvelgti į galimą imties specifikos poveikį tyrimo rezultatams. Visų pirma, reikia turėti omenyje, kad Manobalso vartotojai yra gerokai labiau besidomintys politika ir ideologiškai angažuoti nei vidutinis Lietuvos gyventojas, tad, remiantis mokslinė literatūra, galima tikėtis, kad jie bus ir labiau poliarizuoti³⁷. Kita vertus, didesnis mūsų respondentų domėjimasis politika ir, tikėtina, moksliniais tyrimais (kadangi jie savanoriškai sutiko dalyvauti mokslinėse apklausose) yra ir svarbus šio tyrimo pranašumas, nes eksperimento anketa buvo neįprasta, reikalaujanti atidaus ir kruopštaus pildymo. (Neatidus anketų pildymas ir atsakymų „optimizavimas“ yra vienas iš didžiausių iššūkių tokio pobūdžio tyrimuose.)

Kita imties specifika, į kurią būtina atsižvelgti, yra netolygus partinis pasiskirstymas tarp respondentų. Daugiausia anketų (628) gauta iš

³⁵ Autorės dėkoja Lukui Pukeliui ir KOG institutui už apklausos suprogramavimą.

³⁶ Tyrimas patvirtintas Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto Atitikties mokslinių tyrimų etikai komiteto, posėdžio protokolas Nr. 270000-KT-28.

³⁷ Druckman et al., 2021.

TS-LKD ir Liberalų sąjūdžio (266) rėmėjų, taip pat santykinai nemažai anketų gauta iš Laisvės partijos (183), DSVL (74) ir Nacionalinio susivienijimo (68) rėmėjų, o kitų partijų rėmėjų atsakymų skaičius buvo mažesnis. Netolygus pasiskirstymas tarp partijų pats savaime nėra problema, nes analizę šiame straipsnyje pateiksime atskirai pagal respondento prijauciamą partiją, tačiau itin maži dabartinės valdančiosios koalicijos – LSDP, LVŽS ir PPNA – rėmėjų skaičiai imtyje neleidžia atlikti atskiros jų analizės pagal partijas. Todėl rezultatų dalyje bus koncentruojamasi į dešiniųjų partijų ir DSVL rėmėjų analizę, o valdančiosios koalicijos partijų rėmėjų (iš viso 71 respondento) atsakymai bus sujungti į vieną kategoriją. Taip pat reikia turėti omenyje, kad mažas respondentų skaičius kai kuriose partijų rėmėjų grupėse mūsų eksperimentui leidžia aptikti tik santykinai didelius efektus³⁸, o maži efektai gali būti neaptikti dėl nepakankamos statistinės galios.

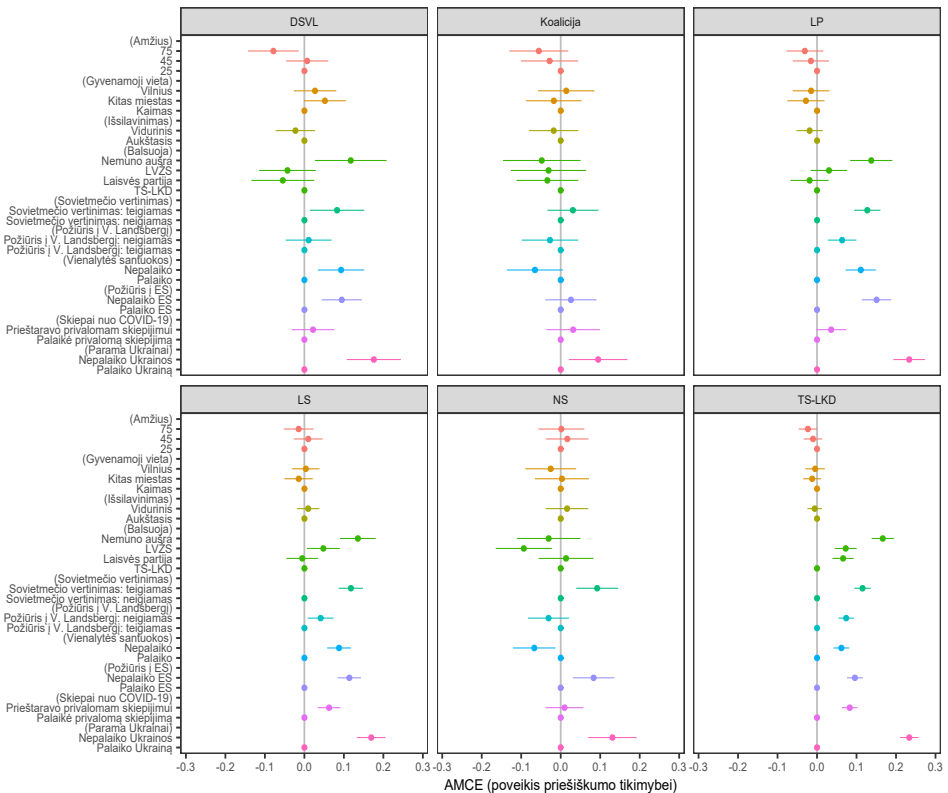
Sociodemografinė respondentų įvairovė yra gana plati. Į apklausą atsakė 53,5 proc. vyrų ir 46,5 proc. moterų. Daugiau kaip pusė (51 proc.) respondentų yra iš Vilniaus, 16 proc. iš Kauno, 21 proc. iš kitų Lietuvos miestų, 6 proc. – iš mažesnių nei 2 tūkst. gyventojų turinčių vietovių, dar 7 proc. pažymėjo, kad gyvena ne Lietuvoje. 71 proc. respondentų turi aukštąjį išsilavinimą. Pasiskirstymas pagal amžiaus grupes buvo toks: 12 proc. 18–24 m., 36 proc. 25–34 m., 23 proc. 35–44 m., 14 proc. 45–54 m., 9 proc. 55–64 m. ir 6 proc. 65 m. ir vyresnių žmonių.

3. Tyrimo rezultatai

Tyrimo rezultatus pateiksime, kaip rekomenduojama pristatant jungtinio eksperimento rezultatus, dviem pavidalais: apskaičiuotomis vidutinio ribinio komponento efekto (AMCE) reikšmėmis (1 pav.) ir apskaičiuotais ribiniais vidurkiais (2 pav.). Pirmasis rezultatas (AMCE) rodo tam tikros savybės vidutinį efekto dydį atsižvelgiant

³⁸ Atlikta galios analizė (angl. *power analysis*) parodė, kad mažiausiose grupėse (NS ir koalicinių partijų rėmėjų) mūsų tyrimo dizainas leidžia patikimai aptikti tik 0,10 ar didesnes AMCE vertes.

į referentinę kategoriją, suvidurkinant kitų atributų poveikį, mūsų atveju – tam tikros savybės (pvz., vienalyčių santuokų nepalaikymo) poveikį prieššukumui, lyginant su referentine kategorija (vienalyčių santuokų palaikymo). Apie šį matą galime mąstyti kaip apie regresijos koeficientą kategorinio kintamojo atveju. Reikia turėti omenyje, kad šis matas (tiek jo dydis, tiek statistinis reikšmingumas) labai priklauso nuo referentinės kategorijos pasirinkimo. Mūsų atveju tai nėra didelė problema, nes dauguma savybių turi tik dvi kategorijas (išskyrus partiškumą ir sociodemografinės charakteristikas).

1 pav. Vidutinis ribinis komponento efektas (AMCE) pagal partiją, kuriai prijaučia respondentas, ir 95 proc. pasikliautinieji intervalai

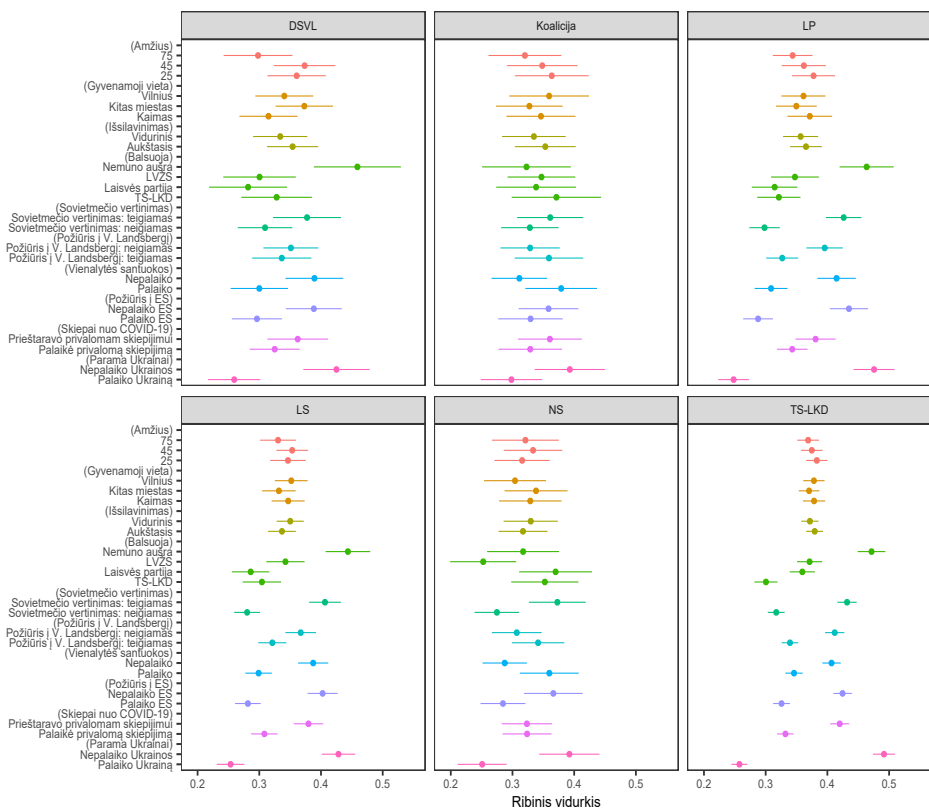
Ribiniai vidurkiai rodo vidutinį profilio preferavimą (mūsų atveju atvirkščiai – tam tikro profilio keliamą priešišumą), esant tam tikrai savybei, atsižvelgiant į kitas savybes (arba greičiau tiktų sakyti – ignoruojant kitas savybes). Pavyzdžiui, mūsų atveju ribinis vidurkis gali parodyti, kokia tikimybė, kad rodomas profilis kels priešišumą, jeigu jis nepalaiko ES, ignoruojant (suvidurkinant) visas kitas savybes. Šis matas nepriklauso nuo referentinės kategorijos ir jį patogiau lyginti tarp grupių (šiuo atveju tarp skirtingų partijų rėmėjų).

Rezultatų aptarimą galime pradėti nuo TS-LKD rėmėjų, kurių apklausoje buvo daugiausia (tačiau reikia turėti omenyje, kad tai nebūtinai tipiniai TS-LKD rėmėjai, o, tikėtina, labiau politiškai angažuoti). Referentinės grupės 1 pav. nustatytos taip, kad tiek balsavimas, tiek visų politinių nuostatų referentinės kategorijos yra tos, kurios atitinka TS-LKD nuostatas (parama ES, Ukrainai, vienalytėms santuokoms, COVID-19 skiepams, V. Landsbergiui ir neigiamas sovietmečio vertinimas), todėl ACME įverčiai yra patogūs lyginti skirtingų politinių pozicijų poveikį TS-LKD rėmėjų priešiškumui kitų žmonių atžvilgiu.

Iš 1 pav. matome, kad sociodemografiniai profilių bruožai (išsilavinimas, gyvenamoji vieta) neturi poveikio poliarizacijai, išskyrus amžių: TS-LKD rėmėjams (kaip, beje, ir DSVL rėmėjams) vyresnio amžiaus žmonės vidutiniškai kelia mažiau priešiško negu jauniausi (atsižvelgiant į kitas savybes). Tai vienintelė statistiškai reikšminga sociodemografinė savybė tarp visų partijų rėmėjų. Kodėl taip yra, gali padėti suprasti vieno iš respondentų apklausoje parašytas komentaras: „Vyresniems žmonėms buvau atlaidesnis sovietmečio ir tos pačios lyties santuokos klausimais. Jaunesnius žmones, kurie pasisako prieš EU, už sovietmetį ar prieš Ukrainą, iš karto griežtai teisčiau.“

Žvelgdami į vertybines charakteristikas, matome, kad TS-LKD rėmėjams visos eksperimente matuotos nuostatos daro statistiškai reikšmingą poveikį potencialiam jų priešiškumui. Kaip ir galima tikėtis, didžiausią poveikį turi Ukrainos vertinimas: nepalaikantieji Ukrainos turi 23 proc. (AMCE = 0,23) didesnę tikimybę susilaukti priešiškos TS-LKD rėmėjų reakcijos negu ją palaikantieji, atsižvelgiant į visas kitas savybes. Antra pagal poveikį, tačiau gana stipriai atsiliekanti nuo Ukrai-

nos palaikymo, charakteristika yra sovietmečio vertinimas ($AMCE = 0,12$). Paskui iš eilės eina Europos Sąjungos palaikymas ($AMCE = 0,10$), skiepų klausimas ($AMCE = 0,08$), V. Landsbergio vertinimas ($AMCE = 0,07$) ir vienalyčių santuokų klausimas ($AMCE = 0,06$).

2 pav. Ribiniai vidurkiai (angl. marginal means) pagal partiją, kuriai pri-
jaučia respondentas, ir 95 proc. pasikliautiniai intervalai

Partiškumas, kaip matome tiek iš 1, tiek iš 2 pav., taip pat yra labai svarbi charakteristika, lemianti TS-LKD rėmėjų požiūrį į rodytus profilius. Balsavimas už TS-LKD statistiškai reikšmingai mažina

tikimybę, kad rodomas profilis bus įvertintas neigiamai, lyginant su visomis kitomis trimis eksperimente rodytomis partijomis (LVŽS, LP ir PPNA). O balsavimas už „Nemuno aušrą“ 17 proc. didina tikimybę, kad profilis bus įvertintas neigiamai (t. y. kaip galintis kelti priešišumą), lyginant su referentine kategorija (balsavimu TS-LKD), ignoruojant visas kitas nuostatas. Tai reiškia, kad net visoms kitoms savybėms esant toms pačioms (pvz., vertybiškai tapačioms su TS-LKD), balsavimas už PPNA pats savaime lemia TS-LKD rėmėjų suvokiamą priešišumą kitam žmogui. TS-LKD rėmėjų atveju balsavimo už PPNA poveikis pagal stiprumą atsiduria antroje vietoje po Ukrainos nepalaikymo ir lenkia visų kitų politinių įsitikinimų svarbą. Įdomu pažymėti, kad balsavimas už LP ir LVŽS turi faktiškai vienodą poveikį TS-LKD rėmėjų jaučiamam priešiškumui (žr. 2 pav.).

Žvelgdami į Laisvės partijos rėmėjų rezultatus matome gana panašų vaizdą – visi politiniai įsitikinimai veikia ta pačia kryptimi kaip ir TS-LKD rėmėjų atveju. Tačiau yra ir įdomių skirtumų. Visų pirma, nebematome amžiaus poveikio, kuris buvo jaučiamas TS-LKD atveju. Antra, COVID-19 skiepų klausimas LP rėmėjams nedaro statistiškai reikšmingo poveikio, t. y. prieštaravimas skiepams, įvertinus kitas savybes, LP rėmėjų akyse neskatina priešiškumo kitam žmogui. Nepalaikymo Ukrainai poveikis yra toks pat kaip ir TS-LKD rėmėjų atveju (AMCE = 0,23), o nepalaikymo ES poveikis yra didesnis (AMCE = 0,15). Vienalyčių porų santuokų klausimu poveikis taip pat šiek tiek didesnis (AMCE = 0,11) nei TS-LKD atveju, tačiau mažesnis nei ES (ne)palaikymas ar sovietmečio vertinimas (AMCE = 0,13).

Partiškumas LP rėmėjų atveju turi šiek tiek mažiau svarbos nei TS-LKD rėmėjams. Jeigu LP padarytume referentine kategorija (duomenys neparodyti, tačiau tą patį rezultatą galima matyti iš 2 pav. vaizduojamų ribinių vidurkių), tai balsavimas už TS-LKD arba už LVŽS neturi statistiškai reikšmingo poveikio profilių pasirinkimui. Tai leidžia teigti, kad LP rėmėjai neturi tokios stiprios partinės tapatybės kaip TS-LKD rėmėjai. Tačiau „Nemuno aušra“ LP rėmėjams kelia panašiai neigiamas emocijas kaip ir TS-LKD palaikytojams: balsavimo už PPNA vidutinis poveikis yra antras po Ukrainos nepa-

laikymo. Taigi šiuo atveju vėl matome tą pačią tendenciją, kad negatyvi partinė tapatybė PPNA atžvilgiu išlaiko labai stiprų poveikį, net kai atsižvelgiama į politines nuostatas.

Liberalų sąjūdžio rėmėjų rezultatai vėlgi yra santykinai panašūs į TS-LKD ir LP rėmėjų rezultatus: Ukrainos nepalaikymas ir čia turi didžiausią įtaką, nors kiek mažesnę nei prieš tai nagrinėtais atvejais (AMCE = 0,17), kitos politinės nuostatos taip pat yra statistiškai reikšmingos. Pagal svarbą toliau iš eilės eina sovietmečio vertinimas (AMCE = 0,12), parama ES (AMCE = 0,11), parama vienalytėms santuokoms (AMCE = 0,11). Skiepų klausimas turi statistiškai reikšmingą, bet nelabai didelį poveikį (AMCE = 0,06). Tačiau LS atveju matome gerokai mažesnę (ant statistinio reikšmingumo ribos) V. Landsbergio vertinimo svarbą nei TS-LKD ar LP atveju: neigiamas V. Landsbergio vertinimas LS rėmėjams didina priešiško kitiškumo tikimybę tik 4 procentais.

Partiškumas LS rėmėjams taip pat turi mažiau svarbos nei TS-LKD atveju (tačiau čia negalime palyginti kitų partijų vertinimo su „savo“ partijos vertinimu, nes LS nebuvo įtrauktas į eksperimento atributus): LS rinkėjai nedaro didelės skirties tarp TS-LKD, LP ir LVŽS rėmėjų. Tačiau parama „Nemuno aušrai“ ir čia turi stiprią įtaką: palyginti su parama TS-LKD (referentine kategorija), palaikymas PPNA mažina profilio patrauklumą (t. y. didina priešiško kitiškumą jam) vidutiniškai 14 proc. Tai ir vėl yra antras pagal stiprumą poveikis po Ukrainos nepalaikymo.

Toliau pažiūrėsime, kaip atrodo Demokratų sąjungos „Vardan Lietuvos“ rėmėjų pasirinkimai. Čia, kaip ir TS-LKD atveju, matome statistiškai reikšmingą amžiaus įtaką: atsižvelgus į kitas savybes, vyresniems žmonėms priešiško kitiškumas yra mažesnis nei jauniems. Parama Ukrainai taip pat kaip ir anksčiau nagrinėtais atvejais yra didžiausią įtaką turintis veiksnys (AMCE = 0,18). Statistiškai reikšmingą įtaką turi ES ir vienalyčių santuokų palaikymas (abiems atvejais AMCE = 0,09) ir teigiamas sovietmečio vertinimas (AMCE = 0,08). Tačiau požiūris į COVID-19 skiepus ir į V. Landsbergį neturi statistiškai reikšmingo poveikio. Taigi galima sakyti, kad DSVL rėmėjai yra kai

kuo panašūs į LP, kai kuo į LS rinkėjus, tačiau yra mažiau „kategoriški“. Partiškumas DSVL rinkėjams nėra itin svarbus (jiems nėra statistiškai reikšmingo skirtumo tarp balsuotojų už TS-LKD, LP ir LVŽS). Tačiau PPNA rinkėjai jiems taip pat kelia neigiamus jausmus – priešiskumas rodomam profiliui didėja maždaug 12 proc., jeigu profilyje rodomas žmogus remia PPNA, palyginti su TS-LKD, o jeigu lygintume su LVŽS ar LP, tai poveikis būtų dar didesnis (apie 16–17 proc.).

Kadangi apklausoje turėjome santykinai nemažai Nacionalinio susivienijimo palaikytojų, kad galėtume aptikti bent jau didesnius nei AMCE = 0,1 efektus, įdomu nuodugniau pažvelgti į šios partijos rėmėjų, kurie iki šiol nebuvo plačiai tyrinėti, rezultatus. Kaip matome iš 1 ir 2 pav., NS rėmėjams sociodemografiniai žmogaus požymiai neturi įtakos profilių pasirinkimui. Didžiausią poveikį vėlgi daro parama Ukrainai: neremiantys Ukrainos turi 13 proc. didesnę tikimybę būti įvertinti neigiamai nei ją remiantys (atsižvelgiant į kitas savybes). Tos pačios krypties poveikį kaip ir anksčiau nagrinėtų partijų atveju turi sovietmečio vertinimas ir palaikymas ES: teigiamai vertinantys sovietmetį turi 9 proc., o neigiamai vertinantys ES – 8 proc. didesnę tikimybę būti įvertinti kaip priešiški, palyginti su referentinėmis kategorijomis. Skiepijimo nuo COVID-19 ir V. Landsbergio klausimas šiems respondentams neturi statistiškai reikšmingo poveikio, tačiau vienalyčių santuokų klausimas veikia kitaip nei prieš tai nagrinėtais atvejais: palaikymas vienalytėms santuokoms ne mažina, o didina NS rėmėjų priešiskumą maždaug 7 proc. NS rėmėjų rezultatai skiriasi ir partiškumo vertinimais: buvimas LVŽS palaikytojų akyse gerina profilio vertinimą (t. y. kelia mažiau priešiskumo), palyginti su TS-LKD palaikytojais. O palaikymas „Nemuno aušrai“ neturi statistiškai reikšmingo poveikio nei lyginant su TS-LKD, nei su LP ar su LVŽS.

Galiausiai galime pažiūrėti, kaip atrodo dabartinę valdančiąją koaliciją sudarančių partijų – LSDP, LVŽS ir PPNA – rėmėjų rezultatai. Kaip minėta, šių partijų rinkėjų apklausoje turėjome pernelyg mažai, kad galėtume juos nagrinėti atskirai pagal partijas, todėl jie buvo sujungti į vieną grupę. Kaip matyti iš 2 pav., vienintelis statistiškai

reikšmingą poveikį turintis veiksnys šioje respondentų grupėje yra palaikymas Ukrainai: kaip ir kitų partijų rėmėjų atveju, nepalaikymas Ukrainai didina priešiško tikimybę maždaug 9,5 proc. Kitų statistiškai reikšmingų rezultatų koalicinių partijų rėmėjų atveju nematome: tai gali būti susiję tiek su maža jų imtimi (kaip minėta, mūsų eksperimentui trūksta statistinės galios aptikti mažesnius nei $AMCE = 0,1$ efektus šioje grupėje), tiek su didesniu nuomonių išsibarstymu. Įdomu, kad partiškumas taip pat nedaro statistiškai reikšmingo poveikio jų profilių pasirinkimui. Nors parama koalicinėms partijoms, kaip ir galima tikėtis, turi neigiamą koeficientą, palyginti su TS-LKD, tačiau TS-LKD vertinimas neišryškėja kaip statistiškai reikšmingas veiksnys, eliminavus kitų veiksnių įtaką. Taigi nors visų opozicinių partijų (išskyrus NS) rėmėjams „Nemuno aušros“ palaikymas buvo itin stiprus veiksnys, kairiųjų partijų rinkėjai neatsimoka tuo pačiu kitame poliuje esančiai TS-LKD.

Ką šie gauti rezultatai sako apie partiškumo vaidmenį afektinei poliarizacijai Lietuvoje (tiek, kiek apie ją galime spręsti iš specifinės Manobalsas.lt vartotojų imties)? Iš TS-LKD, LP, LS ir DSVL rėmėjų analizės matome, kad parama „Nemuno aušrai“ išlieka ne tik statistiškai reikšmingas, bet ir vienas iš svarbiausių rinkėjus priešinančių veiksnių, net ir atsižvelgus į svarbiausias vertybines skirtis Lietuvoje. Tai reiškia, kad net jei specialiai „dekonstruojame“ galimą stereotipą žmogaus galvoje, vis tiek priešprieša tam tikrai partijai (šiuo atveju konkrečiai PPNA) išlieka esminis poliarizuojantis veiksnys.

Paaškinimą, kodėl taip yra, siūlo keli respondentų komentarai. Vienas iš respondentų minėjo, kad esant sudėtingai pasirinkimų struktūrai, tiesiog paprastino savo pasirinkimus ir pasirinko du jam pasirodžiusius svarbiausius kriterijus: pirma, Ukrainos palaikymas, antra, balsavimas už „Nemuno aušrą“. Taigi šiuo atveju partiškumas veikia kaip „trumpinys“ (angl. *shortcut*), palengvinantis ir pagreitinantis pasirinkimą. Tai vadinamasis pasirinkimo „optimizavimas“ (angl. *satisficing*). Antrą galimą paaškinimą pateikia kitas respondento paliktas komentaras: „<...> svarbiausia veiksmas (už ką balsavo) ir pamatinės idėjos (ar palai-ko valstybės suverenitetą ir tam tikrus projektus, kurie padeda mums

išvengti okupanto).“ Iš šio atsiliepimo matome, kad balsavimas už tam tikrą partiją laikomas „patikimesniu“ žmogaus vertybių įrodymu negu konkrečios politinės pozicijos palaikymas.

Išvados

Šiame straipsnyje pristatėme tiek Lietuvos, tiek tarptautiniu mastu inovatyvų tyrimą, bandantį atnarplioti sudėtingą klausimą, kaip susidaro afektinė poliarizacija tarp skirtingų partijų rėmėjų – kiek ji susijusi su tikrais arba galvoje turimais stereotipais apie oponentų politinius įsitikinimus, ar tai tiesiog priešprieša tarp politinių stovyklų, nebūtinai turinti idėjinį turinį, kaip sufleruoja afektinės poliarizacijos koncepcija. Šį klausimą sprendėme pasitelkdamos Lietuvos politikos moksluose iki šiol netaikytą įrankį – jungtinį eksperimentą su Mano balsas.lt vartotojais, sutikusiais dalyvauti moksliniame tyrime.

Svarbiausias tyrimo atradimas yra tas, kad partiškumas iš tiesų veikia kaip rinkėjus priešinantis veiksnys, net ir specialiai eliminuojant politinių nuostatų įtaką. Mūsų tyrimo atveju tai yra (negatyvus) požiūris į „Nemuno aušrą“, kuris tapo antru pagal svarbą veiksniu po Ukrainos nepalaikymo, lemiančiu TS-LKD, LP, LS ir DSVL rėmėjų požiūrį į hipotetinį bendrapilietį. Šis atradimas iš esmės patvirtina Iyengar'o ir jo kolegų teoriją, kad afektinė poliarizacija remiasi ne tik (ar ne tiek) ideologiniais skirtumais, bet tiesiog grupine tapatybe, kuri gali atsirasti dėl įvairių aplinkybių, dažniausiai pačių partijų arba žiniasklaidos kuriamos priešpriešos. Norint išsiaiškinti, kaip ši priešprieša susiformuoja ir kaip ji veikia, reikia detalesnių tyrimų. Mūsų tyrimas pasiūlė keletą galimų paaiškinimų: vienas iš jų akcentuoja pasirinkimo optimizavimo mechanizmą, kitas – sprendimą apie žmogų iš elgesio, o ne iš deklaruojamų nuostatų. Turbūt galimi ir kiti mūsų gautų rezultatų paaiškinimai, pavyzdžiui, galbūt yra dar kokių nors kitų su balsavimu už PPNA susijusių vertybinių aspektų, kurių nekontroliavome.

Kiek netikėtas atradimas yra tai, kad analogiško partiškumo poveikio neradome kitoje stovykloje – nors ankstesni, paprastomis apklausomis besiremiantys tyrimai rodė, kad LVŽS, LSDP ir ypač PPNA rin-

kėjai nemėgta TS-LKD rinkėjų³⁹, mūsų tyrimas to nepatvirtina. Sunku pasakyti, ar tai susiję tiesiog su maža kairiųjų partijų rėmėjų intimi, ar su eksperimente „kontroliuotais“ veiksniais, pavyzdžiui, V. Landsbergio (ne)mėgimu, kuris galbūt neutralizavo paramos TS-LKD įtaką⁴⁰. Ateities tyrimuose būtų verta pakartoti panašų eksperimentą surinkus didesnę ir reprezentatyvią Lietuvos gyventojų imtį.

Mūsų tyrimas taip pat leido apčiuopti skirtumus tarp kai kurių partijų rinkėjų vertybinių profilių (tačiau šiuos skirtumus reikėtų vertinti su atsarga dėl galimo atrankos šališkumo). Matome, kad TS-LKD rėmėjai yra labiausiai vertybiškai angažuoti (jų požiūrį į bendrapiliečius stipriai lemia visi eksperimente tirti vertybiniai pasirinkimai), tačiau kartu tai reiškia, kad jie ir labiausiai poliarizuoti, t. y. turintys prieššką santykį su visais, kurie nepritaria jų vertybiniam požiūriui. Kitų partijų rėmėjų vertinimai nėra tokie kategoriški, išskyrus vienu – paramos Ukrainai – klausimu, dėl kurio sutaria visų nagrinėtų partijų šalininkai. Kitų partijų rėmėjams kai kurie iš nagrinėtų vertybinių klausimų nėra aktualūs (arba bent jau nėra tiek aktualūs, kad jų poveikį galėtume apčiuopti mūsų eksperimentu), sprendžiant apie tai, ar kitas žmogus gali kelti priešškumą dėl politinių priežasčių: pavyzdžiui, LP, DSVL ir NS rėmėjams neaktualus COVID-19 skiepų klausimas, LS ir DSVL ir NS neaktualus V. Landsbergio palaikymo klausimas. Visų paminėtų partijų rėmėjų sprendimus veikė sovietmečio vertinimas ir ES palaikymas, o vienos lyties santuokų klausimas turėjo prieštarinęgą efektą skirtingų partijų rinkėjams – vieniems didino, kitiems mažino priešškumą.

Valdančiosios koalicijos partijų (LSDP, LVŽS ir PPNA) rėmėjų apklausoje turėjome pernelyg mažai, kad būtų galima daryti rimtesnius apibendrinimus apie kitą poliarizacijos polių Lietuvoje. Tačiau viena išvada, kurią mūsų duomenys leidžia padaryti (bent jau mūsų

³⁹ Ramonaitė, 2025.

⁴⁰ Tai leidžia spėti alternatyvių medijų turinio analizė, parodžiusi, kad alternatyvios žiniasklaidos kanaluose, tokiuose kaip OpTV ar ekspertai.eu, daugiausia dėmesio susilaukia ne tiek TS-LKD kaip partija, kiek konkrečiai Vytauto ir Gabriėliaus Landsbergių asmenybės, žr. Lukas Pukelis, „Skirtingos realybės viešojoje erdvėje“, in Ainė Ramonaitė (red.), *Bendrystės išbandymas. (Ne)pasitikėjimas valstybe ir emocinė poliarizacija Lietuvoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2026.

imties atžvilgiu), itin svarbi – kad paramos Ukrainai kovoje su Rusija klausimu visų partijų – tiek pozicinių, tiek opozicinių – pozicijos sutampa: remiantieji Ukrainą vieningai vertinami gerokai pozityviau negu jos nepalaikantieji. Tai suteikia pamato optimistinei išvadai, kad afektinė poliarizacija Lietuvoje iš tiesų nėra tokia didelė problema kaip įsivaizduojama, nes pačiu esminiu vertybiniu klausimu visų partijų rinkėjai sutaria.

Literatūra

- Ahler, Douglas J., ir Gaurav Sood. „The Parties in Our Heads: Misperceptions about Party Composition and Their Consequences“. *The Journal of Politics* 80, nr. 3 (2018): 964–981.
- Bansak, Kirk, Jens Hainmueller, Daniel J. Hopkins, Teppei Yamamoto, James N. Druckman ir Donald P. Green. „Conjoint Survey Experiments“. *Advances in Experimental Political Science* 19 (2021): 19–41. <https://doi.org/10.1017/9781108777919.004>
- Carlin, Ryan E. ir Gregory J. Love. „Measuring Affective Polarization“. *Handbook of Affective Polarization*, 79–102. 2025.
- Degutis, Mindaugas. „How Lithuanian Voters Decide: Reasons Behind the Party Choice“. *Lithuanian Political Science Yearbook* 1 (2000): 69–111.
- Druckman, James N., Samara Klar, Yanna Krupnikov, Matthew Levendusky ir John Barry Ryan. „(Mis) estimating Affective Polarization“. *The Journal of Politics* 84, nr. 2 (2022): 1106–1117.
- Fernbach, Philip M. ir Leaf Van Boven. „False Polarization: Cognitive Mechanisms and Potential Solutions“. *Current Opinion in Psychology* 43 (2022): 1–6. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.06.005>
- Hainmueller, Jens, Daniel J. Hopkins ir Teppei Yamamoto. „Causal Inference in Conjoint Analysis: Understanding Multidimensional Choices Via Stated Preference Experiments“. *Political Analysis* 22, nr. 1 (2014): 1–30.
- Harteveld, Eelco. „17. Political Stereotypes and Affective Polarization“. *Handbook of Affective Polarization* (2025): 258–268. <https://doi.org/10.4337/9781035310609.00028>
- Horiuchi, Yusaku, Zachary Markovich ir Teppei Yamamoto. „Does Conjoint Analysis mitigate Social Desirability Bias?“ *Political Analysis* 30, nr. 4 (2022): 535–549. <https://doi.org/10.1017/pan.2021.30>
- Iyengar, Shanto, Gaurav Sood ir Yphtach Lelkes. „Affect, not Ideology: A Social Identity Perspective on Polarization“. *Public Opinion Quarterly* 76, nr. 3 (2012): 405–431. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1093/poq/nfs038>

- Iyengar, Shanto ir Markus Wagner. „Conceptualizing Affective Polarization“. In *Handbook of Affective Polarization*, edited by Mariano Torcal ir Eelco Harteveld, 36–54. Edward Elgar Publishing, 2025.
- Jastramskis, Mažvydas. „Foreign Policy Preferences and Vote Choice under Semi-Presidentialism“. *Political Research Quarterly* 76, nr. 2 (2023): 899–914. <https://doi.org/10.1177/10659129221119201>
- Jastramskis, Mažvydas. „Kas už ką balsavo 2019 metų Lietuvos prezidento rinkimuose“. *Politologija* 1, nr. 97 (2020): 8–41. <https://doi.org/10.15388/Polit.2020.97.1>
- Jastramskis, Mažvydas, Jūratė Kavaliauskaitė ir Vaidas Morkevičius. *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūrų problema Lietuvos politikoje*. Vilniaus universiteto leidykla, 2018.
- Johnston, Richard. „Party Identification: Unmoved Mover or Sum of Preferences?“. *Annual Review of Political Science* 9 (2006): 329–351. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.9.062404.170523>
- Jurkynas, Mindaugas. „Emerging Cleavages in New Democracies: The Case of Lithuania“. *Journal of Baltic Studies* 35, nr. 3 (2004): 278–296. <https://doi.org/10.1080/01629770400000111>
- Leeper, Thomas J., Sara B. Hobolt ir James Tilley. „Measuring Subgroup Preferences in Conjoint Experiments“. *Political Analysis* 28, nr. 2 (2020): 207–221.
- Pukelis, Lukas. „Skirtingos realybės viešojoje erdvėje“. In *Bendrystės išbandymas. (Ne)pasitikėjimas valstybe ir visuomenės polarizacija Lietuvoje*, Ainė Ramonaitė (red.). Vilniaus universiteto leidykla, 2026.
- Puryear, Curtis, Emily Kubin, Chelsea Schein, Yochanan Bigman, P. D. Ekstrom ir K. Gray. *Bridging Political Divides by correcting the Basic Morality Bias*. (2022). <https://doi.org/10.31234/osf.io/fk8g6>
- Ramonaitė, Ainė. *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*. Vilnius: Versus aureus, 2007.
- Ramonaitė, Ainė. „Mapping the Political Space in Lithuania: The Discrepancy between Party Elites and Party Supporters“. *Journal of Baltic Studies* 51, nr. 4 (2020): 477–496. <https://doi.org/10.1080/01629778.2020.1792521>
- Ramonaitė, Ainė. „Socialinė rinkėjų tapatybė ir partijų pasirinkimas: ar yra vietos skirčių politikai Lietuvoje?“. In *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūrų problema Lietuvos politikoje*, Mažvydas Jastramskis (red.), 71–96. Vilniaus universiteto leidykla, 2018.
- Ramonaitė, Ainė. „Does Communist Nostalgia Lead to COVID-19 Conspiracy Beliefs?“. *European Societies* 25, nr. 3 (2023): 489–508. <https://doi.org/10.1080/14616696.2022.2132525>
- Ramonaitė, Ainė. „Laisvės partijos fenomenas: naujumo efektas ar naujos vertybinės takoskyros pradžia?“. *Politologija* 2, nr. 102 (2021): 8–37. <https://doi.org/10.15388/Polit.2021.102.1>

- Ramonaitė, Ainė. „Suskilusi Lietuva? Visuomenės poliarizacijos iššūkiai nacionalinių saugumo grėsmių akivaizdoje?“. In *Atviros visuomenės draugai*, Donatas Puslys (sud.), 63–73. Vilnius, Atviros Lietuvos fondas, www.osf.lt. Prieinama internetu: <https://indd.adobe.com/view/17c47e43-88a5-41f9-9ed4-13551a2ecd9f>
- Ramonaitė, Ainė (red.). *Bendrystės išbandymas. (Ne)pasitikėjimas valstybe ir visuomenės poliarizacija Lietuvoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2026.
- Ramonaitė, Ainė ir Rūta Žiliukaitė. „Partinė tapatybė ir socialinė aplinka“. In *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvairzdžiai politikoje*, Ainė Ramonaitė (red.), 107–125. Vilniaus universiteto leidykla, 2014.
- Ramonaitė, Ainė ir Mažvydas Jastramskis. „Vertybės ir įsitikinimų struktūros“. In *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvairzdžiai politikoje*, Ainė Ramonaitė (red.), 126–144. Vilniaus universiteto leidykla, 2014.
- Röllicke, Lena. „Polarisation, Identity and Affect-Conceptualising Affective Polarisation in Multi-Party Systems“. *Electoral Studies* 85 (2023): 102655. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2023.102655>
- Stoetzer, Lukas F., Simon Munzert, Will Lowe, Başak Çalı, Anita R. Gohdes, Marc Helbling, Rahsaan Maxwell ir Richard Traunmueller. „Affective Partisan Polarization and Moral Dilemmas during the COVID-19 Pandemic“. *Political Science Research and Methods* 11, nr. 2 (2023): 429–436. <https://doi.org/10.1017/psrm.2022.13>.
- Torcal, Mariano ir Eelco Harteveld (eds.). *Handbook of Affective Polarization*. Edward Elgar Publishing, 2025.
- Tyler, Matthew ir Shanto Iyengar. „Testing the Robustness of the ANES feeling Thermometer Indicators of Affective Polarization“. *American Political Science Review* 118, nr. 3 (2024): 1570–1576. <https://doi.org/10.1017/S0003055423001302>
- Turkenburg, Emma ir Patrick van Erkel. „14. Ideology and Affective Polarization“. *Handbook of Affective Polarization* (2025): 214–227. <https://doi.org/10.4337/9781035310609.00024>
- Wagner, Markus ir Jakob-Moritz Eberl. „Divided by the Jab: Affective Polarisation Based on COVID Vaccination Status“. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 35, nr. 4 (2025): 624–647. <https://doi.org/10.1080/17457289.2024.2352449>
- Wagner, Markus. „Affective Polarization in Multiparty Systems“. *Electoral Studies* 69 (2021): 102199.
- Žeruolis, Darius. „Lithuania“. In *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*, S. Berglund et al. (eds.). Cheltenham: Edward Elgar, 1998.